

*Svein Carstens
og Lars Christian Jenssen*

«KOR E ALLE HELTER HEN...?»

Sammendrag

Artikkelen diskuterer synet på arkiv og arkivforskning de siste 40 årene slik det kom til uttrykk i Arkivverket selv.¹ Tiårene er på den ene siden kjennetegnet av kraftige samfunnsendringer med økende digitalisering, nye arbeidsformer og nye måter å forstå og forklare arkiv og dokumentasjon på. På den annen side kan det også virke som om «livet i arkiv» fikk gå sin faste gang uten synderlig påvirkning fra livet og arbeidet utenfor institusjonene. Hva betød egentlig samfunnsendringene for forståelsen av arkiv *i arkiv*?

I artikkelen ser vi nære på noen av de «autoritative tekster» om arkivfaget som ble utgitt av Arkivverket i lys av de problemstillinger og de behov som tekstene skulle besvare, og igjen i lys av det omkringliggende samfunnets behov og utvikling. Artikkelens utgangs- og slutt-punkt er en av forfatterens egne møter med Arkivverket som nytilsatt i Statsarkivet i Trondheim i 1980-årene. Hans refleksjoner om

¹ Artikkelen bygger på forfatterens innlegg på seminar i Arkivarforeningen september 2021. Forfatterne takker kolleger for kommentarer og diskusjon på seminaret og i etterkant av det, og redaksjon og fagfeller i Norsk Arkivforum for kommentarer til artikkelutkast, og kollegene ved fagenheten for arkiv, dokumentasjons- og samlingsforvaltning på NTNU for inspirerende, lærerike og forfriskende diskusjoner uti arkivvitenskaps- og dokumentasjonsforvaltningssfæren.

fortidens praksiser ble utløst av at spørsmålet om arkivfagets forhold til teori ble reist ved et par anledninger under diskusjonen på Arkivarforeningens vårseminar høsten 2021.

Summary

The article discusses the view of archives from within the archives and archival research over the last 40 years. The decades are, on the one hand, characterized by powerful societal changes with increasing digitalization, new forms of work and new ways of understanding and explaining archives and documentation. On the other hand, it may also seem as if «life in the archives» was allowed to run its course without much influence from life and work outside the institutions. What did the societal changes really mean for the understanding of archive *in the archives*?

In this article, we take a closer look at some of the «authoritative texts» on archives, archival theory and records management. The texts were published by the National Archives in light of the issues and needs that the texts were supposed to answer, and, again, in light of the needs and developments of the surrounding society. The article's start and end points are one of the authors' own meetings with the National Archives as a new employee of the State Archives in Trondheim in the 1980s. His reflections on past practices were triggered by the fact that the question of the archival subject's relationship to theory was raised on a couple of occasions during the discussion at the Autumn Seminar of the Norwegian Archivists' Association 2021.

Svein får en karriere (I)

En gang for lenge siden, det var vel tilbake i 1988, det samme året Mikhail Gorbatsjov ble president i Sovjetunionen, at jeg som nyutdannet cand.philol. med hovedfag i historie søkte og fikk et vikariat på Statsarkivet i Trondheim. Statsarkivet i Trondheim var på dette tidspunktet en litt alderstynget institusjon preget av en noe bornert borgerlighet hvor man fortsatt var herr, fru og frøken. Jeg hadde ved tiltredelsen så vidt satt mine ben på Statsarkivets lesesal i forbindelse med et bokprosjekt jeg hadde avsluttet noen måneder tidligere. Mine kunnskaper om hvordan arbeidet i en arkivinstitusjon var, var til tross for det svært begrenset.

Med hjertet i halsen møtte jeg første dag på statsarkivarens kontor. Etter at formalitetene var unnagjort, tilkalte han en eldre førstearkivar som skulle være min mentor. I raskt tempo trev han til seg en skuff fylt med løse ark fra en reol utenfor Statsarkivarens kontor og informerte om at dette var en seddelkatalog. I rasende fart gikk det ut i gangen og opp en trapp til 4. magasin. Her sto kirkeboksamlingen (sic) oppstilt. Luften bar preg av det. Lukten av gamle kirkebenker og varm trekirke var påtakelig. Gjennom magasinet bar det så ut i en lang gang som jeg etter hvert fikk vite het Fjerde travers. I det ene hjørnet hvor vi kom inn i det lange, kjølige og nakne rommet, sto en skrivepult med tilhørende stol. Med et smell ble skuffen med den angivelige kortkatalogen satt på skrivepulten. Min oppgave, forklarte mentor, var å gå igjennom seddelkatalogen og så ny-katalogisere arkivet etter Byfogden i Molde. Arkivet sto strategisk plassert i magasinet rett utenfor gangen/traversen hvor jeg skulle sitte og arbeide. Så forsvant mentor like raskt som han hadde åpenbart seg. Han hadde sitt å tenke, fikk jeg etter hvert rede på; han var i ferd med å rydde sitt kontor fylt til randen av ymse arkivsaker som hadde samlet seg opp

gjennom en lang arbeidshverdag da han senere på året skulle tiltre en stilling i Oslo.

Klokka var ennå tidlig på dagen. Forsiktig så jeg meg omkring. På veggen bak den noe slitne kontorstolen jeg satt i, var det en utslagsvask av støpejern med blå gummilist og kran for varmt og kaldt vann. Til venstre for vasken en innbygget trapp som gikk opp og ned, i andre enden av rommet en antikvitert av en heis med et messingskilt på døren hvor det sto «Tillatt brukt uten fører». Ved siden av heisen en blå lukket dør og ved siden av den igjen et stort åpenbart hjemmesnekret trebord hvor det lå tomme arkivbokser og papir på en hylle under selve bordplaten. Jeg gløttet forsiktig ut i magasinet og fant arkivet etter Molde byfogdembete. Den eldste tingboken var fra 1742, da Molde fikk bystatus; den sto først. I protokollen var det skrevet med gotisk håndskrift! Jeg satte meg til å forsøke å forstå. Ganske snart var jeg i ferd med å gi opp. Dette går ikke tenkte jeg. Jeg får heller forsøke å finne veien tilbake til Statsarkivarens kontor og beklage at dette arbeidet hadde jeg ikke forutsetninger for å utføre – jeg måtte bare slutte. Da gikk døra opp og inn kom bli og fornøyd Ragnhild renholder. – E du ny hær? Måtte innrømme det, ja. Reiste meg og hilste og gav uttrykk for at det trolig ble en kort opptreden. Ja, nei, sa Ragnhild, det her e itj greit de sjø, de e mang som ha grått sine modige tåra her første dan på jobb. Men det bruke å gå sæ te, sjø.

Bøtta var full, og hun svedde videre på sangens vinger.

Så, som på signal, gikk den blå døra i enden av gangen opp og der sto førstearkivar Ida Bull. «Du kunne kanskje ta en titt i mitt eksemplar av Arkivkunnskap skrevet av Alf Kiil som var statsarkivar her i mange år», sa hun på sin litt saktmodig milde måte. Så kan du slå følge med meg til spiserommet som ligger i kjelleren når den tid kommer.

Dermed kunne studiet i Arkivkunnskap med sikte på å nyordne Molde byfogdembete arkiv begynne. I praksis innebar det at jeg leste det Kiil skrev om: «Byfut og byskrivar», en administrasjonshistorisk utredning som begynner med Gjaldkeren og slutter med et avsnitt om «Priserett» syv sider senere.

Med nyvunnen kunnskap begynte jeg så smått om senn å «ordne» arkivet etter Molde byfogdembete. I hovedsak besto dette i å sjekke at den gamle seddelkatalogen som var satt opp i årene etter krigen stemte, og så legge til senere avleveringer. Den store og tidskonsumerende utfordringen ble etter hvert å få skrevet en ny katalog i «KATAREG», Arkivverkets nyutviklede katalogprogram som ble introdusert av en flybåren entusiastisk arkivar Hege Britt Randsborg fra Riksarkivet, men som i praksis viste seg svært krevende å bruke.

Litt etter hvert som arbeidet skred frem og jeg fulgte samtalen mellom mine kolleger, fikk jeg en forståelse av at arkiver skulle ordnes etter «proveniensprinsippet» – den urokkelige gullstandarden for alt arkivarbeid. Hva det innebar, ut over at arkivene som hadde oppstått i en nærmest organisk prosess hos arkivskaper skulle holdes samlet i den orden de var skapt, og hvorfor det var slik, forble langt på vei lite mysterium – det bare var slik. «Den nederlandske manualen» gav så vidt jeg forsto svar på de fleste prinsipielle, metodiske og praktiske spørsmål som kunne melde seg i forbindelse med ordning og beskrivelse av papirbaserte arkiv. Jeg kom imidlertid aldri så langt at jeg fikk følelsen at det var nødvendig med noe studie av dette grunndokumentet. Så lenge jeg støttet meg til Kiil og holdt meg til de grunnleggende faglige prinsippene som rådet grunnen, var jeg, så vidt jeg kunne forstå, på den sikre siden. Men hva betød nå det, og var det der jeg egentlig ville og burde være?

Etter at jeg hadde arbeidet en stund på statsarkivet, fikk jeg også lære at det tidligere, for lenge, lenge siden hadde eksistert et annet ordningsprinsipp – pertinensprinsippet. Med tiden fikk jeg også høre litt om Hilary Jenkinson og arkivarens rolle som nøytral forvalter og ansvarlig for å bevare arkivenes autentisitet samt om Theodore Roosevelt Schellenberg og kassasjonsproblematikk. Men ikke noe av dette representerte noen utfordring i forhold til det praktiske ordningsarbeidet vi drev med. Så hva betød arkiv og «arkivforskning» fra 1970- og 1980-tallet for Arkivverkets ansatte og ledelse? Og hva betød samfunnsendringene for forståelsen av arkiv, og hvilket innslag fikk de utover i Arkivverket, og hva mente man nå i Arkivverkets ledelse med «arkivforskning»?

En skoledannende bok

I 1988 var Alf Kiils bok *Arkivkunnskap: statsarkiva*, autoritativ.² Boken, som fortsatt er aktuell og i bruk, illustrerer at arkivkunnskap som kunnskapsfelt var synonymt med «administrasjonshistorie» både da den kom ut og i de neste dekadene. Og administrasjonshistorie ble igjen langt på vei forstått som hjelpedisiplinen arkivfag sitt spesielle forskningsfelt.

Hovedperspektivet i boken må i dag kunne beskrives som ahistorisk, om en for eksempel tar utgangspunkt i det Kiil skriver om «Byfuten og Byskrivaren». Fremstillingen baserer seg her på at det løper en sammenhengende ubrutt linje fra middelalderen og frem til avvikling av embetet, der arkiv er arkiv i den forstand at de ikke settes inn i noen historisk kontekst. Det er heller ikke gjort forsøk på periodisering av arkivet. I den utstrekning det endrer seg, skjer det i forbindelse med at funksjoner blir lagt til eller fjernet fra embetet. Teknologiske

² Kiil 1969; 1987.

endringer er i liten grad beskrevet eller problematisert.³ I den forbindelse kan det være verd å merke seg at initiativet til boken *Arkivkunnskap* kom fra Landslaget for bygde- og byhistorie, ikke Arkivverket, som man i retrospekt lett kunne komme til å ta for gitt.⁴ I forordet skrev da også Kiil at «boka er tenkt å skulle gi arkivgranskarar ei innføring i norsk administrasjonshistorie, kjennskap til embetsverket og dei ulike embetsfunksjonane». Samtidig uttrykker han håp om at boken kunne bli et nyttig redskap for «arkivtjenestemenn» og på den måten indirekte bli til hjelp for de som henvendte seg med spørsmål til statsarkivene.⁵

Kiils bok ble første gang utgitt i 1969. Han hadde da arbeidet i Arkivverket siden 1934, og han hadde også praksis fra flere institusjoner.⁶ De siste 20 årene, fra 1954 til 1974, arbeidet han som statsarkivar i Trondheim, og det var vel i denne perioden boken ble til. Kiil hadde da han tiltrådte som statsarkivar i Trondheim, allerede påtatt seg arbeidet med å skrive boken som i utgangspunktet var langt bredere anlagt enn bare å befatte seg med statsarkivene⁷. Det gjenstår imidlertid at Kiils formative år som «arkivtjenestemann» tidsmessig nok må plasseres til årene før 1945.

Kiil skriver innledningsvis i et eget kapittel om arkivordning på drøyt fire sider. Tilnærmingen er formal, praktisk og pragmatisk. «Av praktiske omsyn står kvart enkelt embetsarkiv samla, og ein vil helst at arkiv av same slag skal stå i same rom».⁸ Han viser også til at det tidligere ofte var slik at arkivene ble oppstilt etter alfabet, og han viser i

³ Et mulig unntak her er presskopibøkene.

⁴ Opphavsretten til boken tilhørte Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.

⁵ Kiil (1969) Forord.

⁶ Mykland, Bjørkvik & Hamre (1998): 18.

⁷ Ibid. 53.

⁸ Kiil 1969: 26.

den forbindelse til at sorenskriverarkivene i Statsarkivet i Oslo begynte med «Aker» og sluttet med «Øvre Telemark».⁹ Fordelen med dette var, ifølge Kiil, at de som skulle finne frem og sette bort arkivsaker kunne gjøre dette uten kunnskap om topografi og embetsordning – bare man var stødig i alfabetet. Som grunnlag for oppstilling av sorenskriverarkiv, skriver han, «er det naturlig å begynne med sorenskriveren som dommer, derav står Tingbøkene først.

Videre redegjør Kiil for både pertinenssystemet som han omtaler som ordning etter emne, eller «realistisk» ordning, og proveniensprinsippet som han kaller «Heimstad prinsippet»¹⁰, og som han forklarer ved å vise til at et aktstykke skal ligge der det hører hjemme, det vil si på det stedet hvor det ble plassert da det ble arkivstykke av det. Årsaken til at man forlot «realistisk ordning» var ifølge Kiil at dette ordningsprinsippet var ufullkomment da et dokument kunne ha opplysninger om mer enn en sak og omfatte mer enn ett emne. Dessuten ble det vanskelig, når et dokument ble tatt ut av sin opprinnelige sammenheng, å finne ut hvordan saksforholdet hadde blitt håndtert av ulike instanser. Han gir ellers ingen generell teoretisk begrunnelse og heller ingen eksplisitt henvisning til forskjell mellom indre og ytre proveniens.

Kiils bok må i sin samtid antas å ha vært plassert sentralt i det arkivfaglige nasjonale kunnskapsfeltet. Boken var et pionerarbeid og altså aktuell som lærebok for en nytilsatt arkivarvikar i 1988, og den brukes vel fortsatt. Boken kom også til å danne skole for flere senere utgivelser.

Arkivverkets arbeid rettet seg da Kiils bok kom i 1969, ennå primært mot den statlige arkivdanningen på nasjonalt og regionalt plan. På

⁹ Kiil 1969: 27, note 2.

¹⁰ Kiil 1969: 28.

slutten av 1980-tallet var arbeidet med å etablere interkommunale arkivordninger kommet godt i gang. Flere IKA-organisasjoner var etablert og i gang med å ordne og tilgjengeliggjøre de kommunale arkivene.

I 1987 kom Harald Hals' og Dagfinn Slettans *Kommunearkiv i Trøndelag: katalog: ordningsplan* utgitt av Statsarkivet i Trondheim og Trøndelag folkemuseum. Samme år kom også Liv Mykland og Kjell-Olav Masdalens *Administrasjonshistorie og arkivkunnskap – Kommunene*. I introduksjonen til *Administrasjonshistorie* skriver Liv Mykland: «Målet med denne boken er å presentere kommunalt arkivmateriale og forklare hvordan det er oppstått. Boken er ment som et hjelpemiddel for kommuneadministrasjonen, som har ansvaret for arkivene, og for brukergrupper utenfor administrasjonen: forskere av alle slag.»¹¹ Tiltalningen er administrasjonshistorisk, formal og praktisk-pragmatisk, og altså tenkt som et hjelpemiddel for kommunenes administrasjon. Boken er utgitt på Universitetsforlaget i 1987 i samarbeid med Riksarkivaren og med støtte fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråd.

I 1992 kom så Knut Johannesens, Ole Kolsruds og Dag Mangsets *Håndbok for Riksarkivet*. Riksarkivaren skriver her i forordet: «Med *Håndbok for Riksarkivet* trer Norge inn i rekken av land som har en håndbok for landets sentrale arkivinstitusjon – Riksarkivet». Videre het det: «Norske kommuner og lokale statlige har allerede fått sine håndbøker – Liv Mykland og Kjell-Olav Masdalen: *Administrasjonshistorie og arkivkunnskap. Kommunene* (1988) og Alf Kiil *Arkivkunnskap. Statsarkiva* (1969 og nyutgivelse 1987).» Boken føyer seg altså inn i tradisjonen fra Kiil.

¹¹ Mykland & Masdalen (1987): 1.

Målsettingen med *Håndbok for Riksarkivet* blir forklart i forordet: Boka var en «jubileumsgave til dem som søker opplysninger i Riksarkivet, enten de gjør det i forbindelse med arbeids-, velferds- og forskningsoppgaver eller av ren interesse». ¹² Men håndboken retter seg også mot statsforvaltningen, som ifølge Riksarkivaren nå fikk muligheten til å se sammenhengen mellom det de selv oppbevarte av arkiv, og det eldre materialet som Riksarkivet hadde overtatt ansvaret for. ¹³ Boken ble utgitt på forlaget Ad Notam Gyldendal og var så å si i sin helhet finansiert over Riksarkivarens eget budsjett 1989-1991, men med noe direkte midler fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

Felles for alle disse bøkene er at de altså ifølge forfatterne også henvender seg til et publikum utenfor det etablerte, institusjonaliserte arkivfaglige kunnskapsfeltet. Det tas på en måte for gitt at den arkivfaglige tilnærmingen de representerer likevel er enhetlig forstått og akseptert så vel blant publikum utenfor som innenfor arkivene og av det arkivfaglige personalet som bemanner institusjonene. Framstillingene søker dessuten å vise at det historisk eksisterer en arkivfaglig kontinuitet mellom forholdene slik de har vært i fortid og slik det fortsatt er, eller i hvert fall bør være.

Et paradoks

Noe av det forunderlige i framstillingen av det norske arkivkunnskapsfeltet som enhetlig og faglig internalisert ligger i at det sentrale proveniensprinsippet i praksis synes å ha vært noe svakt forankret i flere arkivfaglige sammenhenger, i hvert fall på regionalt og lokalt nivå. I Trondheim sto og står fortsatt kirkebøkene fra Møre og

¹² Johannesen, Kolsrud & Mangset (1992): 5.

¹³ Ibid.

Romsdal, Trøndelag og Nordland topografisk oppstilt, tatt ut av sin sammenheng i prestearkivene. Dette var en ordning som nok i sin tid oppsto som en praktisk løsning i en situasjon hvor prestearkivene ikke var ordnet og etterspørselen etter kirkebøkene fra lesesalens publikum var stor. Mye tyder også på at prestearkiv ved Statsarkivet i Stavanger så sent som på 1980-tallet ble ordnet «realistisk». Dessuten er det verd å merke seg hva Liv Mykland skriver i innledningen til *Administrasjonshistorie og arkivkunnskap – Kommunene*. Idet hun redegjør for ulike ordningsprinsipper i kommunearkivene skriver hun bl.a. at ved siden av de kronologisk ordnede «pakkesakene» finnes det materiale ordnet realistisk, dvs. ordnet etter pertinensprinsippet. Hun føyer så til: «Den realistiske ordningen og fordelene ved den ble utgangspunktet for utgivelsen av kommunale arkivnøkler fra 1930-årene av».¹⁴ Ifølge Rådgiver Pål Kristian Langøien hos IKA Trøndelag var ennå Roalds kommunale arkivsystem i bruk i en av Trøndelag kommunene så sent som i 1972.¹⁵

Kommunearkivene beskrives da også av Mykland, på tross av Riksarkivarens ansvar som tilsynsmyndighet, en myndighet han for øvrig hadde delegert til statsarkivene i 1967, som «lite påaktet». Det kan dermed synes nærliggende å hevde at den kommunale arkivdanningen lenge levde et liv utenfor innflytelsessfæren til de teoretisk toneangivende kretsene i Arkivverket.

Praktiske hensyn synes altså lenge å ha kunnet overstyre den antatt internaliserte prinsipielle arkivfaglige posisjonen. Det kan dermed fremstå som om arbeidet med arkivene i deler av det arkivfaglige feltet, les Arkivverket, lenge var preget av det som Terry Cook og J.M Schwartz omtaler som rutinemessig gjennomføring av teori, noe

¹⁴ Ibid., s. 9.

¹⁵ E-post fra Langøien 14.11.2021.

som i så fall i realiteten underminerer den kritiske koblingen mellom teori og praksis.¹⁶ Likeså som om kommunal arkivdanning til ut på 1970-tallet levde sitt eget liv på egne premisser uavhengig av de teoretiske posisjonene man antok var allment anerkjent og internalisert som grunnlag for arkivarbeid generelt i Arkivverket.

Administrasjonshistorien

Den arkivfaglige tilnærmingen i disse tre «håndbøkene» med vekt på administrasjonshistoriske formale forhold synes så videreført i sin grunnkonfigurasjon i førstearkivar i Riksarkivet Ole Kolsruds arbeider utgitt mellom 2001-2012 i Riksarkivarens publikasjonsserie «Administrasjon og arkiv». I alt kom fem bøker ut i serien. Den første ble skrevet av førstearkivar i Riksarkivet Alfhild Nakken og omhandlet *Sentraladministrasjonen i København og sentralorganer i Norge 1660-1814*. Forfatter av de fire neste var førstearkivar i Riksarkivet Ole Kolsrud. Han holdt det gående gjennom en drøy 15-årsperiode 1996-2012, og bøkene dekket regjeringskontorene i periodene 1814-1940, 1940-1945, 1945-2005 og direktoratene på 1800-tallet. Kolsrud arbeidet solo, men hadde referansegrupper å diskutere arbeidet med.¹⁷ Forskingen bak utgivelsene var opprinnelig forankret i kunnskapsbehovene til arkivfagsstudentene ved universitetet i Oslo.¹⁸ Formålet framkom eksplisitt ved initieringen av arbeidet, og i riksarkivarens forord til Nakkens bok. Herstad skrev her at det hadde vært et savn for studiet at det fantes lite egnet litteratur om forvaltningens administrasjonsapparat og om oppkomsten av arkivene. Forskningsutvalget i Arkivverket hadde satt «denne saken på dagsordenen i 1995.

¹⁶ T. Cook, J.M. Schwartz. Archives, records, and power: From (postmodern) theory to (archival) performance, *Archival Science* 2: 1–19, 2002, p173. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02435620> Lest 14.11.2021.

¹⁷ Kolsrud 2001; 2004; 2008, og 2012.

¹⁸ Kolsrud (2001): Innledning.

Utvalget ville at faget *skulle få hva det trengte* (vår utheving) og ville samtidig utfordre det vitenskapelige personalet i Arkivverket til å løse oppgaven. I et lengre perspektiv vil en slik framstilling bli et viktig fundament for et forskningsrettet arkivfag.»¹⁹

I forordet til Kolsrud ble imidlertid ikke arkivfagsstudentene framstilt som en målgruppe. I den første av Kolsruds bøker (om tida 1814 til 1940) noterte riksarkivar John Herstad bare at målet var «... å forstå administrasjonsorganene som arkivskapere» og at boka «... gir økt innsikt i den norske sentraladministrasjonens historie».²⁰ I den neste (1940-1945) het det at «Brukerne av okkupasjonstidens arkiver har med dette fått et utmerket hjelpemiddel til å orientere seg om de administrative forholdene og til å vurdere arkivene i sin rette kontekst.» Kolsrud selv viste imidlertid til arkivstudiet i innledningene til disse to første av de fire bøkene; deretter var det slutt også for ham.²¹

Nå var selve oppmerksomheten om arkivenes oppkomst i det som faktisk ble skrevet, også betydelig nedtonet i Kolsruds bøker. Der Nakken trofast mot oppdraget og arkivfagsstudentene hadde knyttet historien om arkivenes oppkomst til den administrasjonshistoriske framstillingen i bokas enkelte kapitler, var inntrykket langt svakere for Kolsruds vedkommende. Fokuset på arkivdanningen var nær fraværende i Kolsruds første bok (for perioden 1814-1940). I den neste (1940-1945) utgjorde de et samlekapittel på 40 s. av bokas 400 s., og de var bygd på tekster fra to tidligere publiserte arbeider med mer depotperspektiv enn dokumentasjonsforvaltnings- og «arkivenes oppkomst»-perspektiv. I den følgende boka (1945-2005) utgjorde de et sammendragkapittel på 13 av i alt ca. 450 sider, og i den siste

¹⁹ Nakken 2000.

²⁰ Rikarkivarens forord, Kolsrud 2001: 11.

²¹ Rikarkivarens forord, Kolsrud 2004: 13.

(norske direktorater på 1800-tallet) var temaet arkivenes oppkomst knapt berørt. Mest bemerkelsesverdig er det likevel at oppmerksomheten om hvilke enkeltkontorer, store som små, som blir etablert når og hvor i departementene, vedvarer i boka om tiden 1945-2005 også etter 1960-tallet, da forvaltningen gikk over til sentraliserte avdelingsarkiver. Kolsrud skrev altså primært kontorhistorie i de femten årene han holdt på med dette prosjektet, ikke arkivhistorie. Han uttrykte det selv også slik i 2008:

«Ved å forklare hvorfor disse departementene, avdelingene eller kontorene har oppstått, endret seg eller blitt avvirket, bidrar man samtidig til å forklare hvorfor arkivene er blitt som de er blitt. Kunnskap i administrasjonshistorie må ses på som en helt grunnleggende del av arkivarenes og arkivfagstudentenes faglige ballast. [...] Å sette i gang et såpass omfattende prosjekt utelukkende med tanke på de tross alt fåtallige arkivfagstudentene føltes likevel ikke helt bekvemt. Det var fra starten av også en ambisjon om at framstillingen skulle kunne brukes av andre – av mine kolleger i deres daglige arbeid med arkivene, og av forskerne og arkivbrukere i det hele [...] Én ambisjon har jeg måttet renonsere på. Jeg hadde en tanke om at beskrivelsen av det enkelte administrasjonsorgan skulle ledsages av en omtale av det kildemateriale det hadde etterlatt seg i form av arkiver. Men jeg innså snart at det ville bli for overveldende – både arbeidsmessig og ikke minst volummessig. Bøkene ville svulmet voldsomt opp. Dessuten innså jeg at jo nærmere man kommer opp mot vår tid, jo vanskeligere blir det å vinne tilstrekkelig oversikt over arkivsituasjonen. Derfor vil en bare finne sporadiske konkrete omtaler av arkivene, og færre i det siste bindet enn i de to foregående.»²²

²² Kolsrud 2008: 2.

Etter hvert som Kolsruds kompilatoriske kontorsamling gjennom drøyt femten år nedfelte seg i fire bind, som i all sin monumentalitet mer var å ligne med kontorleksikon enn generiske framstillinger av utviklingen i norsk sentralstatlig dokumentasjonsforvaltning, ble det også klart at arkivfagsstudentene og deres lærere i stor grad var overlatt til seg selv og til forfattere fra andre samfunnsvitenskaper enn historie. Bøkene i serien var først og fremst uttrykk for at administrasjonshistorie fortsatt var den sentrale arkivvitenskapelige forskningsarena for ledelsen i Arkivverket. Innholdet i de fire siste bøkene viser med tydelighet at det var kontorene i seg selv og ikke arkivene som ble skapt med dem, som var den primære interesse i arbeidene. Det er nok slik at både forfatter Kolsrud og hans riksarkivarer oppfattet at Kolsruds bøker ville kunne inngå i og bli viktige i den videre arkivfaglige forskningen, slik Herstad også hadde beskrevet det. Men utfordringen var kanskje at det arkivfaget de talte om og som de mente Kolsruds administrasjonshistoriske forskning ville støtte oppunder, var et annet, mer statisk og alderdommelig fag enn det arkivfaget som det faktisk ble undervist i både ved Universitetet i Oslo og andre steder etter den norske studiereformen i 2003.

Teori – praksis

De større diskusjonene, som igjen bidro til arkivfagets transformering til arkivvitenskap, var knyttet til grunnleggende spørsmål. Det dreide seg om postmoderne forståelser, nye digitale arbeidsformer og konsekvenser for arkiv og dokumentasjon, et nytt syn på arkivbeskrivelse og ny teori om bevaringsverdivurdering av arkiv. Med andre ord: hva skal bevares for evigheten og hvem skal fatte beslutningen? Her ble også en gammel debatt om forholdet mellom teori og praksis i arkivvitenskapen vekket til live. Det var blant annet spørsmål om hvilken nytte vi har av teori, og hvordan vi kan sette teorien ut i livet.

Spørsmålet om forholdet mellom teori og praksis i arkivvitenskapen har mange valører. Diskusjonen var nok mer hørbar i utlandet enn i Norge, selv om også representanter fra norske arkivmiljøer deltok aktivt i internasjonale fora hvor også slike og beslektede spørsmål ble diskutert.

Rolige kompromisser om at arkivfaget var «vitenskapelig basert» og at «arkivteorien var nyttig for prinsipielle avveininger», kom til uttrykk også i norske etablerte arkivmiljøer og sammenhenger, men kunne nok også forstås som uforpliktende og noe uambisiøse.

Et samlet forsøk på å løfte blikket gjennom en bredere arkivteoretisk tilnærming kom med Jørgen Marthinsens bok *Arkivteori* i 2012. Boka har både et empirisk deskriptivt element og et normativt, og det normative innslaget blikker tidvis over til det doktrinære, som om ikke annet så i deler er preget av en ahistorisk tilnærming. Et eksempel på dette kan være det Marthinsen skriver om pertinensprinsippet: «Pertinensprinsippet sprang ut av en samfunnsmessig og forskningsmessig ‘moteretning’ – tanken om at all kunnskap og vitenskap hørte hjemme innenfor et universelt klassifikasjonssystem. Det var et prinsipp som ble påtvunget arkivfaget utenifra. Erfaringene herfra kan virke som vaksine mot falske profeter og deres vranglære i vår tid. Arkivfaget må voktes kontinuerlig for å hindre at man innfører overordnede eller tilsynelatende overordnede, men arkivfiendtlige løsninger, redskaper og systemer utenfra.»²³ Metaforer som «de falske profeter» og «vranglære» hadde Marthinsen hatt i bruk siden 1990-årene knyttet til undervisning og forelesninger om «allment arkivskjema» og behovet for å ordne og bevare arkivdokumenter etter deres indre sammenheng.²⁴

²³ Marthinsen 2012: 36 f.

²⁴ Marthinsen 1997: 6.

Marthinsen beskrev altså her pertinensprinsippet knyttet som det var til opplysningstidens vitenskapelige kunnskapsregime – preget av hierarkiske taksonomier og påtvunget det ahistoriske arkivfaget. En praksis som var objektivt uriktig i forhold til det sanne og riktige. Den grunnleggende forestillingen i boken fremstår dermed som om arkivteori og praksis er laminert på en slik måte at det er mulig, men strengt tatt ikke ønskelig å skille dem fra hverandre. Teori og praksis påvirker hverandre gjensidig. Teorien har et rent nytteaspekt som er begrunnet i praksisen: praktiske problemer som oppstår, krever utforming av bedre og mer presis teori.²⁵

En vending tilsynelatende uten virkning

I løpet av 1980- og 90-tallet kom postmodernismen for alvor til Norge. Begrepet postmodernisme kan være vanskelig å få tak på. Felles for det tankegodset som inngår i begrepet, er/var en kritisk utforskning av opplysningstidens tiltro til fornuft, sannhet og fremskritt. I stedet ble søkelys satt på at kunnskap og sannhet var relative eller konstruerte størrelser, formet av sosiale prosesser og maktforhold.²⁶ Internasjonalt kom det postmoderne tankegodset til å bidra til at det ble etablert nye, og, vil mange etter hvert mene, fruktbare arkivfaglige perspektiver. Her hjemme holdt imidlertid augurene stand, jf. Ole Kolsruds artikkel i *Arkivposten* nr. 1 1997 «Betraktninger omkring Terry Cooks innlegg på ICA-kongressen i Beijing i 1996». I sin fremstilling er Kolsrud gjennomgående skeptisk avvisende til det postmoderne tankegodset Cooks bringer til torgs. Han skriver bl.a. «Det virker nesten som postmodernistene – og Cook med dem – aldri har hørt om historikernes gode gamle kildekritikk. Jeg får dessuten

²⁵ Jf. Berg 2016.

²⁶ <https://psykologtidsskriftet.no/anmeldt/2016/11/postmodernisme-pa-norsk> Lest 19.11.2021.

følelsen av at Cooks holdning fører i retning av at arkivarene skal foreta den kildekritikk som tradisjonelt har vært historiegranskernes oppgave». Diskusjonen om det postmoderne tankegodset gikk på denne tiden høyt også i historiefaglige miljøer. Kolsrud kunne derfor i sin skepsis til den postmoderne tilnærmingen støtte seg på sentrale historikere som Ottar Dahl (1924-2011), Knut Kjeldstadli og Kåre Tønnesson (1926-2019). Men, skriver Kolsrud avslutningsvis, før han oppfordrer sine lesere til å gå løs på Cooks artikkel selv: «Noe har jeg antakelig ikke forstått i det hele tatt, noe har jeg kanskje misforstått. Men noe har jeg forstått.» Det han da bl.a. sikter til, er at Cook og postmodernistene hevdet at objektivitetskriteriet må forkastes, at objektivitet ikke fins hverken i arkivene eller hos arkivarene og at objektivitet ikke en gang et ideal å strebe etter.

I den utstrekning det postmoderne tankegodset etter dette slo inn i det hjemlige arkivmiljøet, var det derfor i randsonen som omgav det toneangivende fagmiljøet i Arkivverket og kanskje da helst hos enkelte yngre primært engasjert i arbeide med kommunearkivene. I første rekke blant disse var vel mangeårig leder av IKA Hordaland (1987-2002) Gudmund Valderhaug som ikke var kjent for å sette sitt lys under en skjeppe og som følgelig yppet til debatt. I 2011 utgav han «Fotnote eller tekst: Arkiv og arkivarar i det 21 hundreåret» I bokas vaskeseddel heter det: «Formålet med boka er å stimulera til debatt om dei teoretiske og metodologiske føresetnadene for arkivarbeid i vid forstand. Forfattaren er sterkt påverka av den samfunnsorienterte og maktkritiske arkivfaglege diskursen som oppstod på 1990-talet.» En som fulgte opp den maktkritiske diskursen var Harald Lindbach, rådgiver i IKA Troms 1989-2009. I 2004 holdt han for eksempel et innlegg på Kommunearkivkonferansen i Balestrand, gjengitt i Arkheion nr. 2 2004. Her refererer han med den største selvfølgelighet til Jean-Francois Lyotard og Tom S. Nesmith m.fl. Dette gjør han

på en slik måte at en må kunne anta at forsamlingen var familiær med de postmoderne arkivvitenskapelige tilnærmingene. I sitt innlegg sa Lindbach bl.a. «Som arkivarer er vi uløselig knyttet til beslutningstagerne. Vi er deres håndlangere og deres redskaper. Vår yrkesgruppe og våre institusjoner har primært oppstått ut fra behov hos beslutningstagerne. Det er dermed ikke hvilken som helst type informasjon som finnes i våre arkiver. Våre arkiver består først og fremst av informasjon som er samlet inn som et ledd i beslutningstagelsesprosesser. Den informasjonen vi har i våre arkiver er legitim informasjon, legitimert gjennom en prosess der innsamling av visse typer informasjon svarer til visse behov hos beslutningstagerne, disse behovene er igjen legitimert gjennom lovgivning eller gjennom anerkjente normer».

Etter hvert som arkivsektoren har gjennomgått et generasjonsskifte og nye politiske signaler har sett dagens lys, har det imidlertid vist seg at innflytelsen fra postmoderne arkivvitenskapelige tanker i ikke ubetydelig grad har seget inn og blitt premissgivende for deler av den faglige diskursen uten at det dermed eksplisitt forstås eller omtales som nettopp det. Selv en av de sentrale aktørene i det den opphetede sannhetsdebatten som raste i det historiefaglige miljøet rundt millenniumskiftet, Tor Egil Førland, forsøkt 20 år etter å «pytte» det hele ned ved å si at han overreagerte.²⁷

Samfunnsperspektivet

Med St. meld. 22 (1999–2000) Kjelder til kunnskap og oppleving dukket behovet for å se og forstå arkivenes samfunnsrolle som politisk signal. Begrepet ble ikke i bruk i meldingen, men den inneholder likevel viktige formuleringer om samfunnets forventning til insti-

²⁷ Førland 2019. Lest 18.02.2022
<https://www.fortid.no/artikler/2019/sannhetsdebatten-pytte.html>

tusjonene, særlig forventningen om mer aktivt formidlingsarbeid.²⁸ Disse signalene ble forsterket gjennom St. meld. 48 (2002–2003) Kulturpolitikk fram mot 2014. *Arkivmeldingen, Meld. St. 7 (2012–2013) Arkiv*, som kom ca. 10 år senere, kan ses på to måter, enten som en videreføring av disse tankene, eller som et hvileskjær med bakgrunn i et noe beskjedent ambisjonsnivå. Det var også den første stortingsmeldingen som var dedikert til arkivområdet alene.

Med *NOU 2019: 9; Fra kalveskinn til datasjø* slo begrepet samfunnsdokumentasjon for alvor inn i norsk arkivpolitikk etter et flerårig utredningsarbeid tidligere i tiåret. Begrepet samfunnsdokumentasjon brukes positivt 37 ganger i utredningen. I avsnittet om Privatarkivene heter det for eksempel: «Det er et sentralt mål å sikre en slik bredde av samfunnsdokumentasjon at det skal være mulig for ettertiden å forstå hele samfunnet, ikke bare offentlig sektor.» Arkivene tillegges nå eksplisitt en langt bredere rolle enn å fungere som historieforskningens kilder, de har også fått en demokratilegitimerende funksjon.²⁹ En slik tilnærming aktualiserer nye typer spørsmål som hva er arkivets samfunnsfunksjon, hvem har brukt og bruker arkivene, arkivenes historie etc.

Diskusjonen om hvilken rolle arkivinstitusjonene har spilt og bør spille i samfunnet, er altså relativt ny i norsk sammenheng. Denne diskusjonen faller da også utenom det som fram til 2000-årene og i økende grad senere var den autoriserte og etablerte fagligteoretiske tilnærmingen innen feltet selv. Denne typen tilnærming aktualiseres ikke minst av en tiltagende forståelse av at de som arbeider med arkiv har betydelig makt. De gjør valg og utvalg med stor betydning for

²⁸ Gausdal 2017: 14 ff. Jf. Gausdal: Arkivenes samfunnsrolle, 22. mars 2018. <https://www.historieblogg.no/?p=3814>. Lest 21.11.2021.

²⁹ Jf. Jenssen & Soknes 2021: Bl.a. s. 152 ff.

hva fremtiden kan få vite om fortiden, og de har en vesentlig rolle i å bestemme hva som skal bli definert som kulturarv.

Postmodernisme

Hvordan skal vi forstå forskjellen på en eventuell «norsk arkivteoretisk posisjon» og de nye politisk etablerte kravene som ble stilt til arkivarbeidere og institusjoner? Her kan det være hjelp å hente fra vårt naboland Sverige og fra en artikkel publisert av Berndt Fredriksson i *Archival Science* 2003, «Postmodernistic Archival Science – Rethinking the Methodology of a science».

Fredriksson var sentralt plassert i det svenske arkivlandskapet - arkivar i det svenske utenriksdepartement, og emnesansvarlig og professor i arkivvitenskap ved Stockholms universitet. Han var noenlunde jevnaldrende med flere av arkivunderviserne og lederne i det norske arkivverket som den kommende riksarkivar Ivar Fønnes og Jørgen H. Marthinsen, og han vil formodentlig ha kjent dem begge fra nordisk og internasjonalt arkivsamarbeid.

Fredriksson synes å innta en mellomposisjon mellom tradisjonelle og postmoderne synsmåter, og kanskje nærmere de første enn de siste. Han erkjente postmodernismens påvirkning av arkivvitenskapen, ønsket selv å diskutere dette innslaget og etterlyste metodeutvikling bedre tilpasset postmoderne perspektiver. Først og fremst representerer postmodernismen for Fredriksson økt vekt på flerveis samfunnspektiv i arkivforskningen. Utviklingen av vitenskapelig metode innen arkivvitenskapen måtte baseres på en postmoderne tilnærming, der arkiv og arkivvitenskap blir sett i lys av det omkringliggende samfunnet og vice versa.³⁰

³⁰ Fredriksson 2003:177.

For å kunne si noe om de vitenskapelige metodene til disiplinen, var det igjen nødvendig å ta utgangspunkt i og spesifisere de ulike områdene og underområdene innen arkivvitenskapen, og så si noe presist om hva slags metoder som er anvendelige for hvert område. Fredriksson så selv arkivvitenskapen som delt i et empirisk og et normativt område, med hver sin metodologi. Til den empiriske arkivvitenskapen lå temaer og underområder som samfunn og arkiv, arkivrett, arkivaryrket, bruk av arkiv, evaluering av implementering av nye metoder. I det normative området lå arkivteori, arkivdanning, bevaringsvurdering, ordning og beskrivelse og tilgjengeliggjøring av arkivdokumenter.

Fredrikssons posisjon har en mer tradisjonell kunnskapsplattform enn den rent postmoderne med det tydelige skillet mellom (forsknings)teori og praktisk erfaring fundert på en oppfatning om at disse feltene hører hjemme og bør problematiseres i ulike sammenhenger. Det samme gjelder den hierarkiske inndelingen av arkivvitenskapen i hovedområder som normativ og empirisk arkivvitenskap. Dette var noe av den samme tilnærmingen som gjennomgående dominerte og til dels fortsatt dominerer i Norge, inklusive de tre håndbøkene vi har omtalt over.

Likevel er det postmoderne innslaget hos Fredriksson godt synlig gjennom det videre samfunnsperspektivet han anvender og som preger gamle og etablerer nye forskningsområder. Dette gjelder blant annet toveis-perspektivet på arkivarenes yrkesutøvelse, og det gjelder den komparative forskning blant annet innenfor arkivetnologi. Vi diskuterer dette siste elementet i det videre.

Fredriksson påpeker at professor (og nå emeritus) i arkivistikk ved Universitetet i Amsterdam, Eric Ketelaar, har etterlyst forskning innen det han kaller komparativ arkivvitenskap og arkivetnologi, arkivvitenskap

som dreies mot kultur og organisasjon. Noen år før Fredriksson utga arbeidet sitt, hadde Ketelaar diskutert arkiv og arkivforskning komparativt i lys av arbeidene til den nederlandske antropologen professor Geert Hofstedes klassifisering av land etter kulturelle forskjeller. Disse forskjellene, hevdet Ketelaar, hadde også konsekvenser for forståelsen av forskjeller innen arkiv og arkivforskning: «What makes understanding so difficult – within Europe and among non-Europeans – is not so much the differences in language, but the differences in culture. [...] The differences in archival systems have to be seen against the background of cultural differences, differences with respect to power distance, individualism, and uncertainty avoidance.»³¹

Ketelaar viser så igjen til David Bearman som nettopp har diskutert Hofstedes studier i organisasjonskultur i artikkelen «Diplomatics, Weberian Bureaucracy, and the Management of Electronic Records in Europe and America». Mønsteret som framkommer av Hofstedes studier, består av «three different approaches to documentation rather than a simple Europe/America dichotomy. The location of the fracture lines is consistent with the differences in archival practices between Germanic and Romance Europe identified by (Michel) Duchein [1926-2021]. In addition, it predicts that we should find commonalties between Anglo, Scandinavian, and Dutch practices.»³²

Aktuelle forskningstemaer innenfor komparativ arkivvitenskap er dermed å skjelne og forklare forskjeller blant annet mellom land og kulturer ut fra den juridiske og administrative struktur i hvert land. Riksarkivenes/nasjonalarivenes oppgaver er av spesiell interesse i disse undersøkelsene.³³ Fredriksson påpeker så at det også er store

³¹ Ketelaar 2003: 145.

³² Bearman 1994: 269 ff. Jf. Duchein 1992: 15.

³³ Fredriksson 2003:185 ff.

forskjeller mellom ulike sektorer i det enkelte land, og flere «diskursive felt» (Fredrikssons begrep) som åpner for at avgrensede analyser av arkivsamfunnet eksisterer også i det enkelte land. Det er fortsatt generelle forskjeller mellom land, men det er likevel, hevder Fredriksson, et mer fruktbart og til og med nødvendig perspektiv som gjør det mulig å skjelne mellom forskjeller i arkivlandskapene i hvert land. Et eksempel er åpenhetsprinsippet i svensk dokumentasjonsforvaltning, innført i 1766. Det holdes rimeligvis gjerne fram som eksempel på svensk arkivpolitikk og som karakteristisk trekk for svenske arkiver. Men det gjelder kun for offentlig sektor i Sverige; bedriftsarkivene er ikke åpne. Og hemmelighold over åpenhet rår til og med i noen statlige etater.

Essensen blir for Fredriksson at forskningen bør ta sikte på å identifisere ulike diskursive felt, etablere grupper av arkivskapere og arkiv-institusjoner og sammenligne de ulike feltene i hvert land og samme type felt i forskjellige land. Fredriksson går selv så videre i artikkelen med å analysere dokumentasjonsforvaltningen i det svenske utenriksdepartementet etter disse linjene.³⁴

I en norsk NTNU-sammenheng utgjør tankegodset fra Hofstede, slik det er tolket av Ketelaar og Fredriksson, viktige bestanddeler i masterstudiet i arkiv og dokumentasjonsforvaltning; her igjen særlig i emnet etikk for dokumentasjonsforvaltning.³⁵ Grunnlaget er nettopp synet for kulturforskjeller som går på tvers av både sektorer og landegrenser, og en erkjennelse av behovet for å utvikle og vedlikeholde både forskerkompetanse og «reflekterte dokumentasjonsforvaltere» som evner å stå i spagaten mellom det pragmatiske og det etiske.³⁶

³⁴ Fredriksson 2003: 188 ff.

³⁵ <https://www.ntnu.no/studier/emner/DOK3004#tab=omEmnet> lest 1.1.2022

³⁶ Jøssens & Soknes 2020: 161 f.

Avslutning: Osmosen

Arkivunderviser og førstearkivar i Riksarkivet Jørgen Marthinsen beskrev ved en anledning kunnskapsoverføringen og læringen i Arkivverket av «en lang rekke svært viktige forhold innenfor arkivsektoren» som «en slags osmose» av kunnskaper som bare ble overtatt fra eldre kolleger i Riksarkivet. Det hadde blant annet medvirket til et vanskelig og tidvis ikke-eksisterende samarbeidsforhold ute i felt. [...] Vi hadde heller ikke selv tenkt gjennom vårt eget arkivfaglige fundament [...] (og) vi så ikke helt behovet for å presentere [...] det som vi mente var helt opplagt.»³⁷

Proveniensprinsippet snakket ikke Marthinsen om til noen utenfor arkivverdenen før han ble bedt om å holde et foredrag om lokalhistoriske samlinger for lokalhistorikere i 1974: «Da satte jeg meg ned og leste det jeg fant om proveniensprinsippet og begrunnelser for dette prinsippet i nyere arkivfaglig litteratur. Jeg fant lite eller intet. Så måtte jeg tenke gjennom det jeg hadde snappet opp i løpet av mine første år i Riksarkivet av råd og erfaringer og laget deretter en kort framstilling av begrunnelser. [...] Etter at det hele var trykt og utgitt, følte jeg meg fortsatt litt dum – hadde jeg oversett en tidligere publisert nordisk begrunnelse for proveniensprinsippet fra vår tid? Jeg ble først beroliget da det kom en anmeldelse av seminarrapporten. Her heter det bl.a.: 'Tilmed rummer dette avsnit noget så sjældent som en klart formuleret og mere detaillert drøftelse af mulige fremgangsmåder og af problemer ved anvendelsen av proveniensprinsippet i lokalhistoriske arkiver.' Med en slik uttalelse fra en dansk kollega falt jeg helt til ro [...] Beklageligvis falt jeg så mye til ro når det gjaldt proveniensprinsippet at jeg unnlot å følge opp min lite sofistikerte begrunnelse for dette prinsippet. [...] denne viktige fagsektoren lå langt på vei brakk i hvert fall i ti år etterpå – i Norge så vel som i flere andre land.»

³⁷ Marthinsen 1997: 9.

Svein får en karriere (II)

I løpet av de første årene som arkivar ved Statsarkivet i Trondheim ble jeg gradvis sosialisert inn i den etablerte arkivarrollen der, og jeg stilte få eller ingen spørsmål. Jeg fikk forståelsen av at arkivarbeidet primært var en praktisk relatert virksomhet hvor man ordnet arkiver, katalogiserte, møtte publikum på lesesalen og etter hvert utførte noe saksbehandling. Forståelsen som rådet var preget av et innenfra perspektiv hvor arkiv som fenomen langt på vei var forklart og forstått en gang for alle. Den arkivforståelsen og den tilnærmingen arbeidet bygget på, ga i realiteten lite rom for teoretisk nysgjerrighet og eller refleksjon. I den utstrekning det forgikk arkivfaglig teoretisk refleksjon, var det forbeholdt fjerne «eksperter» – en form for elite – i Riksarkivet. I den utstrekning noen syslet med noe som kunne minne om teoretiske arkivfaglig tilnærming på Statsarkivet, var det de som arbeidet med arkivnøkler og kassasjonsspørsmål i kommunesektoren. Man trengte i realiteten i det daglige få om noen teoretiske kunnskaper.

Det arkivfaget jeg møtte var ennå dominert av historiefaglige tilnærminger, og alle faglige ansatte var da også utdannet som historikere. Jeg lærte at arkivene var historiske kilder og at arkivfaget var en historiefaglig hjelpedisiplin – noe som for så vidt ikke var vanskelig å forstå for en som selv var utdannet historiker. Det var også slik at de arkivarene som jeg lærte å kjenne, primært hadde en historiefaglig identitet, de forsto seg selv primært som historikere eller i beste fall som historikerarkivarer.

Arkivene vi arbeidet med, ble skapt i en «naturlig», nærmest «organisk prosess» som speilte forvaltningens arbeidsform. Depotarkivarens oppgave var i den utstrekning det var oppstått uorden i den opprinnelige orden, å gjenopprette denne, beskrive det avleverte arkivet i samsvar med denne «naturlege» organisk skapte strukturen og å

katologisere det med sikte på tilgjengeliggjøring. I denne konteksten ble det å utrede det aktuelle embetets administrasjonshistoriske utvikling betegnet som «forskningsdelen» i prosessen. Dernest var arkivarens oppgave å beskytte og bevare arkivet intakt, i urørt skikk slik at det kunne utnyttes som autoritativ historiefaglig kilder – primært av historikerne.

Det var først langt senere, etter at jeg hadde sluttet i Arkivverket og beskjeftiget meg med helt andre typer studier – (Sveins doktorgradsarbeid) – at jeg selv begynte å reflektere over de «sannhetene» jeg hadde annammet som arkivar. Det var først i arbeidet med å etablere Arkivutdanning ved NTNU og etter hvert i møte med LCJ at jeg kom til å innse at dette var langt mer komplekst enn jeg i sin tid hadde innsett. Spørsmål som da etter hvert dukket opp, var: Hva er konsekvensen av den historiefaglige dominansen over arkivfaget? Er det virkelig slik at proveniensprinsippet har evig gyldighet eller er dets gyldighet historisk betinget? I så fall kan pertinensprinsippet ha vært gyldig innenfor et annet vitenskapssystem – paradigme. Er arkivene i magasinene utelukkende historiske kilder og ikke noe annet og i hvilken forstand er de i så fall det? Hva har arkivene vært brukt til – bare historiske studier? Svaret på det siste spørsmålet er i hvert fall – langt ifra.

Påfallende, sett i ettertid for denne tilnærmingen eller sosialiseringen jeg gjennomgikk som nyansatt arkivar, var fravær av så å si et hvert forsøk på å historisere og situere arkivene og arkivarbeidet. Arkiv var arkiv og hadde vært arkiv og skulle bestå som arkiv. Og arkivaren var en nøytral vokter av arkivene som historikerne benyttet som kilder. Prinsippene for arbeid med arkivene var den gang ennå rent praktiske, avklarte og ansett som verdinøytrale.

Etterord

Vi er altså tilbake i jakten på et paradigmeskifte i norsk arkivvitenskap.³⁸ Det store skiftet denne gang; mellom inkommensurable paradigmer, skillet som markerer et enten eller, og der det er umulig å arbeide meningsfullt på begge sidene på samme tid. Eksempelet er aristotelisk vs newtoniansk bevegelseslære eller fysikk.

Foranledningen for utviklingen av fysikeren og vitenskapsfilosofen Thomas Kuhns (1922-1996) oppfatning om vitenskapelige revolusjoner gjennom paradigmeskifter tilskrev han selv sin såkalte Aristoteles-opplevelse i 1947. Han hadde da fått i oppdrag fra Harvard University-president James Bryant Conant (1893-1978) å undervise eller assistere i et forskningsprosjekt i fysikk. Kuhn blir sittende å tenke på den greske filosofen Aristoteles' (384–322 f.Kr.) lære om fysikk. Den var bygd på en verdensoppfatning som ble utdatert, og erstattet med Isac Newtons (1642/1643-1726/1727) bevegelseslære to tusen år senere.

Kuhn fikk da han satt og tenkte en opplevelse av at Aristoteles ikke hadde misforstått noe, at hans lære var fullkomment logisk, men snarere at forutsetningene som læren var bygd på, var feil. Kuhns formative «Aristoteles-erfaring» fikk form av en plutselig erkjennelse av at tilsynelatende utdaterte vitenskapelige tekster og ideer kan være fornuftige og intelligente når de blir forstått ut fra sin eget logiske sammenheng og sin egen bakgrunn.

Vi har lest oss igjennom og kommentert noen av de viktigste arbeidene i litteraturen fra Arkivverkets stjernelag av forfatter- og arkivarforskere – forskningsbasert administrasjons- eller kontorhistorie, arkivbeskrivelse og arkivteori. Det var de autoritative tekstene, utgitt så langt fram

³⁸ Jf. Jensen & Carstens 2020: 220 ff.

i tid som til 2012; Kolsruds kontorhistoriske arbeid som ledet fram til historien om norske direktorater på 1800-tallet, og Marthinsens velorienterte og brede arkivteori var blant dem. De er logiske arbeid. Vi forstår dem og synene og påstandene de formidler. Forfatterne har også mye rett i det de skriver. Men likevel er arbeidene «feil». Arkivene som beskrives, i den grad de tas inn i fortellingene i det hele, er statiske; og forholdet mellom samfunn og arkiv er ofte endimensjonalt.

Innlegget som denne artikkelen er basert på, ble holdt på seminar i Arkivarforeningen i september 2021. Svein, som ble værende igjen på seminaret etter vårt felles innlegg, mottok også en del kommentarer fra tidligere kolleger som uttrykte skepsis til å gjøre bruk av utenlandsk teori, og vel særlig amerikansk postmoderne tankegods, i norske settinger. Svein fikk da noe av den samme fornemmelsen der, på seminar på et hotell i Oslo 2021, som han fikk i Trondheim på Statsarkivet i 1988. Det var fornemmelsen av at tida står stille, i hvert fall i det norske Arkivverket.

Men tida står ikke stille.

Det har skjedd et paradigmeskifte. Og Arkivverkets ledelse fram til 2014 tok dessverre ikke del i det.

Litteratur

- Arkivarforeningen. (1990). Norsk arkivseminar 1988. *Norsk arkivforum* 10. Oslo: Arkivarforeningen.
- Atherton, J. (1985) From Life Cycle to Continuum. Some Thoughts on the Records Management - Archives Relationship s. 43-51 *Archivaria* 21.
- Bearman, D. (1994) Electronic Evidence. Strategies for Managing Records in Contemporary Organizations.
- Bearman, D. (1994) / (1992) Diplomatics, Weberian Bureaucracy, and the Management of Electronic Records in Europe and America, *American Archivist* 55, no. 1 (Winter 1992). pp. 178-79.
- Berg, G.J. Inn i arkivet, ut av teorien? Om ordningen av et privatarkiv – med et kritisk blikk på postmoderne arkivteori. Masteroppgave i dokumentasjonsforvaltning, UiT 2016.
- Berner, R.C. Archival Theory and Practice in the United States: A Historical Analysis (Seattle and London, 1983), p. 178.
- Cook, T. (2013) Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms, *Archival Science*.
- Cook, T. & J.M. Schwartz. Archives, records, and power: From (postmodern) theory to (archival) performance, *Archival Science* 2: 1–19, 2002, p173. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02435620> Lest 14.11.2021.
- Cook, T. (1997) What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift, i *Archivaria* 43.
- Duchain, M. (1992). The History of European Archives and the Development of the Archival Profession in Europe. *American Archivist*, 55(1), 14–25.
- Eastwood, T. 1994 What is Archival Theory and Why is it Important, s 122-130 i *Archivaria* 37.
- Fortid Studentenes historietidsskrift. Publisert 19.03.2019 (UiO).
- Fredriksson, B. (2003) Postmodernistic Archival Science — Rethinking the methodology of a science. 177-197, i *Archival Science* 3 (2003).

- Frøland, T.E.(2019) Sannhetsdebatten? Pytt. Fortid. Studentenes historietidsskrift <https://www.fortid.no/artikler/2019/sannhetsdebatten-pytt.html> 18.02.2022.
- Gausdal, R.L. (2018) Arkivenes samfunnsrolle, Tobias <https://www.historieblogg.no/?p=3814> 22. mars 2018.
- Gundersen, B.R. (2016) *Da postmodernismen kom til Norge. En beretning om den store intellektuelle vekkelsen som har hjem søkt vårt land*, Flamme Forlag.
- Hofstede, G., Hofstede, G.J. & Minkov, M. (2020) *Cultures and Organizations: Software of the Mind, Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*, Third Ed.
- Hofstede, G. (2001) *Culture's Consequences: Comparing Values. Behaviors. Institutions and Organizations Across Nations*, 2. ed. Thousand Oaks, SAGE.
- Jenssen, L.C. & Carstens, S. (2020) Kampen om arkivarens sjel: Historieforskningen og arkivvitenskapen – fra partnerskap til kløft, s. 212-226 i *Historisk Tidsskrift* 3/2020.
- Jenssen, L.C. & Soknes, T.S. (2021) Arkiv og dokumentasjonsforvaltning. Mastergrad og forskningsfelt, s. 45-85 i *Norsk Arkivforum* no 27.
- Johannessen, K., Kolsrud, O. og Mangset D. (1992) *Håndbok for Riksarkivet*, Ad Notam Gyldendal. Oslo.
- Kiil, A., (1969) / (2. utg. 1987) *Arkivkunnskap. Statsarkiva*.
- Kolsrud, O. (2001) *Maktens korridorer, Regjeringskontorene 1814-1940*, Riksarkivarens skriftserie 12, Administrasjon og arkiver II, Oslo: Universitetsforlaget.
- Kolsrud, O. (2004) *En splintret stat : regjeringskontorene 1940-1945*, Riksarkivarens skriftserie 14, Administrasjon og arkiver III, Oslo: Universitetsforlaget.
- Kolsrud, O. (2008) *Rekonstruksjon og reform. Regjeringskontorene 1945-2005* Riksarkivarens skriftserie 30, Administrasjon og arkiver IV, Oslo: Universitetsforlaget.

- Kolsrud, O. (2008) Administrasjonshistorie 1814-2005 – den arkivfaglige tilnærmingen. Innlegg på Arkivverkets forskningsseminar i Riksarkivet 2008.
- Kolsrud, O. (2012) *Moderniseringsstaten. 1800-tallets direktorater*. Riksarkivarens skriftserie.37. Administrasjon og arkiver V, Universitetsforlaget.
- Kulturdepartementet (1999) *St.m. 22 Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet. (1999-2000)* (ABM-meldingen).
- Livelton, T. (1996) *Archival Theory, Records, and the Public*, Lanham, Maryland and London, The Society of American Archivists and Scarecrow Press, Inc.
- Marthinsen (1997) Ordningsskjemaer, serier og arkivskapere, s. 6-35 i *Norsk Arkivforum 11*.
- Marthinsen, J. H. (2012) *Arkivteori – en innføring*. Oslo: Riksarkivaren, Skriftserien 36. 2012.
- Mykland, L. og Jan-Olav Masdalen (1987) *Administrasjonshistorie og arkivkunnskap Kommunene* Universitetsforlaget Oslo 1987.
- Mykland, L., Bjørkvik, E. og Hamre, L. (1998) *Alf Kiil – et livsløp blant arkiver*. Riksarkivarens skriftserie 6, 1998.
- Nakken, A. *Sentraladministrasjonen i København og sentralorganer i Norge 1660-1814*, Tano Aschehoug Administrasjon og arkiver I.
- Nesmith (1997), Tom: Still Fuzzy, But More Accurate: Some Thoughts on the «Ghosts» of Archival Theory, s.136-150 *Archivaria 47*.
- Olsen, K. (2008) En arkivnær administrasjonshistorie? En arkivars betraktninger om Ole Kolsruds administrasjonshistorie. Innlegg på Arkivverkets forskningsseminar i Riksarkivet 2008.
- Vøllestad, J. (2016) Postmodernisme på norsk, i *Psykologi. Tidsskrift for norsk psykologforening*. Vol 58, No 12 2021.
- <https://psykologtidsskriftet.no/anmeldt/2016/11/postmodernisme-pa-norsk>
Lest 19.11.2021.